

בסוד שיח

■ בס"ד ■ יום רביעי ■ פרשת ויגש ■ ו' טבת ה'תש"ע ■ 23.12.2009 ■ גליון מס' 50 ■

תפוצה לכל
קהילות ישראל

■ עוד בעיתון ■

ניתן לעבור לכתבה הרצויה
ע"י לחיצה על שמה.

חוק וסדר הימים של הצדיק

לפני מספר שנים היה הדבר, סבתא של אשתי נפטרה. המשפחה ירדה שבעה. לפתע נשמעה דפיקה בדלת. הפתחה, כן הפתחה - נציג העירייה... המשך בעמ' 4

שו"ת חורף

שאלה: האם מותר לקחת קרשים כדי לגשר על השלולית? ומה קורה במקרה כזה אם אין עירוב?... המשך בעמ' 4

סיפור אהבה

הרב פוקח עיוורים

"הרב אברהם בן מוסא נפטר בשנת ה'תק"א. החיד"א מכנה אותו בספרו "שם הגדולים": "רב מובהק ומקובל גדול"... המשך בעמ' 3

שביבים

■ שלא לבייש את הזולת
■ האומנם יצאו מידי רבי יהודה החסיד?
המשך בעמ' 5

פרקים בעולמה של רבנות הקהילה בישראל

מאמר שלושים וחמשה בסידרה

/ הרב אהרון כ"ץ*

ירושת הבנות עם הבנים

לומדי הדף היומי עסוקים בימים אלה בלימוד פרשת נחלות של תורה, פרשה שקשורה בתורה בפנייתן של בנות צלופחד אל משה, בדבר ירושת חלק אביהן בירושת הארץ. התלמוד מתאר את בנות צלופחד כחכמות, דרשניות וצדקניות. "דרשניות הן שהיו אומרות אילו היה בן לא דיברנו", ובמסקנת הסוגיה מבואר שאמרו, "אילו הייתה בת לכן לא דיברנו". היינו שידעו לדרוש שאין הבת יורשת עם הבנים ואף שאילו הייתה בת לכן היא הייתה קודמת להן בירושה. הינו שהן הבינו שבן יורש לפני הבת ובתו של הבן קודמת לבת בירושה, למרות שהבן מת לפני אביו. היינו על פי משפטי ישראל אדם שנפטר ויש לו בנות וכן יש לו נכדה, בת בנו שנפטר, הנכדה יורשת הכל ואין הבנות זכאיות בירושה אביהן. אכן שאלת ירושת הבנות עמדה לפני חכמי ישראל שנדרשו לעניין זה פעמים רבות. עם הקמתה של המדינה ושאלת שילוב משפט התורה בתוך מערכת המשפטים שנהגה אז עלתה שאלת ירושת הבנות בפני שני הרבנים הראשיים שכיהנו אז כרבנים ראשיים לישראל, הרב הרצוג זצ"ל והרב הראשי הראשון לציון בן ציון מאיר חי עוזיאל ז"ל.

הרב עוזיאל (נולד בשנת ה'תר"מ - 1880 בירושלים. היה חכם באשי של יפו ורב העיר תל אביב ונתמנה כראשון לציון בשנת תרצ"ט עד שנת פטירתו תשי"ג - 1953) עמד בכתביו ובמאמריו על העובדה שחכמי ישראל ביקשו במהלך הדורות לעשות תקנות שונות לטובת הבנות. התקנה הראשונה שעשו חכמים לטובת הבנות היא תקנת "עישור נכסים". תקנה זו חייבה את היורשים לתת לבת שלא ירשה חלק בנכסי אביה עשירית מן הנכסים כנדוניה לבת. מה מקורה של תקנה זו והאם הכוונה עישור נכסים בכל מקרה, נידון זה נשאר בשאלה אצל גדולי הדורות. ובשולחן ערוך אכן העזר סימן קי"ג סעיף א' כתב:

"תקנה אחרת בעניין ירושת הבנות הוזכרה בימי הקדמונים. מדובר היה בשטרות שהיו כותבים לבנות בכך התקינו באלו מדינות ליתן שטרות לבנות כדי שיהא להם פרנסה להשיאו וכדי שיקפוץ עליהם..."

"מי שמת והניח בת, אומדים דעתו כמה היה בלבו ליתן לה. לפרנסת נדונייתה ונותנים לה. ומנין יהיו יודעים אומדן דעתו, מריעיו ומיודעיו ומשאו ומתנו וכבודו וכן אם השיא בת בחייו אומדים בה. הגה: ואם היה עשיר

והעני, או ותרן ונשתנה דעתו, הולכין אחר דעתו האחרונה (טור). ואם לא ידעו בית הדין אומדן דעתו, נותנים לה מנכסיו עישור לפרנסת נדונייתה. הגה: וכשם שנותנין לבת פרנסה נדונייא מנכסי האב, כך נותנים לה פרנסה מנכסי האם (נימוקי יוסף פרק יש נוחלין). ויש חולקין (מהרי"ל ס"י ע"ה). יש אומרים דאף האב בחיים אין לו (להוסיף) לבתו יותר מעישור נכסים (הר"ן פ' מציאת האשה), ואין נוהגין כן."

תקנה אחרת הקשורה לדאגת האב לבנותיו הייתה התקנה הקרויה "כתובת בנין דיכרין". תקנה זו הבטיחה ירושת בניה של כל אישה את כתובת אמן. (כאשר היו לאיש יותר מאישה אחת, או לפני

לא ברורה וקשה של התלמוד. אמנם רמז לפירוש כזה מופיע גם בדברי הנצי"ב מוולוז'ין בספרו העמק שאלה פרשת ויצא ס"ק ט"ו. על עניין זה מעיר הרב עוזיאל "אפילו על הערה של רב רבנן כהנצי"ב מוולוז'ין אין לבנות בניין כזה".

תקנה אחרת בעניין ירושת הבנות הוזכרה בימי הקדמונים. מדובר היה בשטרות שהיו כותבים לבנות "כך התקינו באלו מדינות ליתן שטרות לבנות כדי שיהא להם פרנסה להשיאו וכדי שיקפוץ עליהם". (תשובת המהר"ם מינץ סימן מ"ז). שטרות הדומים ל "שטר חצי זכר" אנו מוצאים בתשובת מהר"ם ברבי ברוך, שהובאה בדברי המרדכי למסכת בבא בתרא אות תקצ"ט. בתשובת מהר"ש חלק ב' סימן ט"ו (המהר"ש - רבי חיים שבתי מחכמי סלוניקי שכתב גם את הספרים, קונטרס עגונות, ותורת חיים נולד בשנת ש"ז 1557 ונפטר בשנת ת"ז 1647) "מעשה בעיר אחת שמיום שנתרבו בה קהל של יהודים נהגו בה שכל האנשים האמידים בממון כשנפטרים לבית עולמם ונשארים מהם בנים ובנות נשואות, שגם הן נוטלות חלק יפה מנכסי עיזבון אביהם. והמהר"ש השיב "אין למנהג זה תוקף לעקר הירושה מן הירוש מאחר שלא נוסד על ידי קיבוץ ותיקון מבני העיר ונתפשט מאליו". אכן מתשובות הראשונים יודעים אנו שהיו מקומות שנעשו תיקונים כאלה. כדוגמת תשובת הרשב"א חלק ג סימן תלג "בכל מקום ומקום עושין תנאים כאשר ינהגו איש ואשתו; ובכל מקום ומקום כותבין בסוף הכתובה: והכל לפי המנהג והתנאי שתקנו והתנו ביניהם קהל פלוני".

בספר היובל לכבוד יעקב פריימאן, (ברלין תרצ"ז) פרסם הרב שמחה אסף ז"ל מאמר בשם "לשאלת הירושה של הבת", שבו סקר את כל המקומות שבהם נהגו כשטר חצי זכר והוסיף הרב אסף "מובן מאליו שאם יש שטר חצי זכר יכול להיות גם שטר זכר שלם, הסתפקו בחצי חלק הזכר משום שזה בא כתוספת לנדוניה הניתנת בשעת החופה". באותו מאמר מעיר הרב אסף שבזמנו של המהר"ם כבנישתי נמצא רב מפורסם ר' ירמיה מורגנטו שפסק שמגיע לבנות חלק מדין תורה לפי שדינא דמלכותא דינא, ואמנם נחלקו עליו חכמי דורות והורו שבעניין ירושות אין דין המלכות דוחה דין תורה. הרב עוזיאל כתב שבמדינת ישראל בלאו הכי אין מקום לדינא דמלכותא שהרי זו מלכות ישראל אלא רק לתקנות הפועלות על פי העיקרון של הפקר בית דין היה הפקר, על ידי תקנות ידועות על פי חכמי התורה. הוסיף הרב: "ידעתי שיש מי שסבר שדין המלך בישראל משמעותו כאילו יש לו כח משלו לחוק נימוסים בדיני ממונות, ודין התורה לחוד ודין המלך לחוד, אך אין זה נכון". דברים אלה של הרב מחייבים ודאי התייחסות רחבה באותם המקומות שבאים אנו להנהיג סדרי מדינה שאינם תואמים את דין ומשפט התורה ואין ספק שפרשת דיני הירושה מחייבת התייחסות שכזו. גם במאמרינו הבא אנו נתייחס לתקנות מעניינות שנעשו על ידי רבני הקהילות בקסטיליה לפני הגירוש מספרד ובמרוקו שלאחר הגירוש, מהם נלמד שכבר בדורות קדמונים נעשו תקנות נרחבות על ידי חכמי ישראל ורבני הקהילות שהעניקו זכויות ירושה לבנות ולא דווקא על ידי "שטר חצי זכר". הרב עוזיאל מסיים את מאמרו בסיפור, ששמע מבר סמכא. וכך כתב: "הסופר המפורסם שיראתו קודמת לחכמתו, ר' שמואל יוסף עגנון, סיפר שבגליציה לפני מספר שנים בקשר לעיזבון של אחד מגדולי האדמורי"ם זצ"ל העמידו אחים אמידים, על דין תורה ופטרו את אחותם בלא כלום, ולעזה עליהם כל המדינה הרי שהרגש הכללי כבר בדור ההוא שאין לעמוד על הדין בכגון זה".

שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול.

חרם דרבנו גרשום מאור הגולה שאיש היה נושא כמה נשים, או אפילו אחרי החרם, כאשר לאחר גירושי האישה או פטירתה נשא אישה שנייה והיו לו בנים מן הראשונה ומן השנייה) ר' יוחנן אמר משום ר' יוחנן בן זכאי שתקנה זו תוקנה על מנת שאדם יתן נדוניה גדולה לבנותיו. אמנם תקנה זו גרמה להקטנת הירושה של הבנים לטובת נדונית הבנות, ומכל מקום פעלו כאן חכמים לתקנה שתעודד את דאגת האב לנישואים מכובדים לבתו. ב"כתובת בנין דיקרין" מדובר בפעולה של האב בחייו, ומכל מקום התלמוד שואל כיצד עשו חכמים תקנה שתקטין את ירושת הבנים ותגדיל את חלק הבנות בנכסי האב.

האמת היא שגם בנושאים נוספים מצאנו שדאגת החכמים לבנות קדמה לדאגתם לבנים, שהרי אמרו החכמים "הבנים יירשו והבנות ייזונו", ואם היו הנכסים מועטים הבנות ייזונו והבנים יחזרו על הפתחים. גם במקומות נוספים עקרו חכמים דיני ירושה דאורייתא, שהרי לדעת הרבה מן הראשונים והרמב"ם בראשם ירושת הבעל את אשתו היא מדרבנן. פירוש הדברים שחכמים ביטלו את זכותם של יורשי האישה לטובת בעלה. בכל המקומות הללו פעלו החכמים על פי העיקרון של "הפקר בית דין הפקר". הרב עוזיאל זצ"ל שאל במאמריו מדוע דווקא בדיני כתובת בנין דיקרין התלמוד מביע תמיהה על עקירת דיני הירושה דאורייתא שבביל תקנת כתובת בנין דיקרין. שאלה זו כבר מופיעה בספרו של רבי רפאל מאמן שהיה במחצית הראשונה של המאה הקודמת רב ודיין בצפת ובטבריה, בספרו "מרפא לנפש" ספר שהודפס בירושלים בשנת תרנ"ד. (1894). עיקר תירוצו של הרב מאמן היה שאין דרכם של התלמוד לתקן תקנות שיהיה בהם משום עקירת דיני התורה והרי עיקר כוונת דיני התורה שהבן ירש ולא הבת, כאשר יש בנים. לא על סמכות החכמים שאל התלמוד אלא על דרכו של התלמוד ושל חכמי ישראל.

הרב עוזיאל עצמו הסביר שאמנם כוחם של חכמים בממון נובע מן העיקרון של "הפקר בית דין הפקר", וכוחם לתקן תקנות שהם כנגד דין התורה ואין בזה משום עקירת דין התורה, אך משום שראון החכמים היה להימנע מן הדבר במידת האפשר על כן הם עשו כן בדרך של הקנאה שהיא חלק מתנאי הכתובה, ואף על פי שהקנאה זו יש בה חסרונות הלכתיים בולטים, כאשר זה נעשה בתקנת החכמים הדבר מועיל. כוונת הרב הייתה שבדרך כלל אין אדם יכול להקנות דברים למי שעדיין לא נולד, והרי בכתובת בנין דיקרין אדם מקנה למי שעדיין לא נולדו, אך כאשר זה נעשה בדרך של תקנה כללית של החכמים, ההקנאה בכתובה מועילה שהרי לא מדובר בנתינה לעובר פרטי שלא נולד אלא למי שיזכו בממון מכח תקנת חכמים.

במאמר שפורסם בחוברת תלפיות* שהודפסה בניו יורק בשנת תשכ"ה (שנים לאחר פטירת הרב) סיפר הרב עוזיאל על קונטרס שכתב תלמיד חכם צעיר מירושלים. הרב התלונן שהקונטרס לא הובא בפני חברי הרבנות הראשית אלא נשלח אל שר הדתות (הערת הרב: ראוי הוא תלמיד חכם זה לתודה שטיפל בעניין חמור וחשוב זה אבל אין דעתי נוחה מזה ששלח את קונטרסו לממשלה לפני שהציעו לפני הרבנות הראשית לארץ ישראל על מנת למסור לממשלה הוא בעצמו השר (יהודה לייב פישמן-מימון) לא העלה בדעתו לטפל בעניין התקנות עד שלא יוצע הדבר בפני הרבנות הראשית. אותו בעל קונטרס העלה השערה שקושיית הגמרא כיצד ייתכן שאמרו חכמים שלמרות דין התורה הבן יורש ולא הבת, מוסבת על תקנה שהיתה בימי החכמים שהבת תירש עם הבנים. כמוכן שפירוש כזה דחוק הוא ביותר בסוגיית התלמוד, משום שהוא מניח קיומה של תקנה כה גדולה ומהפכנית בדיני ירושת הבת שאין לה כל מקור ברור בדברי התלמוד, וכל שאנו יכולים ללמוד עליו הוא מכח קושייה

*הרב אהרן כ"ץ. ראש כולל הלכה במכון גבוה לתורה אוני' בר אילן. רב קהילת "דובב עוז" רמת גן.